आचार्यमम्मटः—

'काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये ।
सद्यः परनिर्वृतये कान्तासंमिततयोपदेशयुजे ॥'

चतुर्वर्गसर्गा हि लोकयात्रा साहित्योपज्ञातेन हृदयंगमेन वाचां गुम्फेन संपद्यमाना कल्पलतेव व्यवहारभूमिमलंकुरुते । 'न स शब्दो न तद्वाच्यम्—' इत्यादिसमुदयेन संपन्नं कविकर्म शब्दपूर्वकसृष्टिकर्मेव किं किं संपाद्यं न संपादयेत् ।

मयाप्युपश्लोक्यते—

'त एव साहित्यगुणा न चान्ये
यैरद्भुतैर्बुद्धिपथाधिरूढैः ।
निरर्गलोद्यद्व्यवसायशूरै-
राकृष्यमाणं जगदुन्नतं स्यात् ॥'

अत्र जयदेवादीनां गीतगोविन्दादिषु शास्त्रसमयोल्लङ्घनदिगपि नोपेक्षणीया अभ्युदयनिश्रेयसकाङ्क्षिभिः । ममापि पुरोभागितेयम्—

कायेन वाचा मनसाऽपि कामं
शृङ्गारसाम्राज्यरसं प्रपन्नाः ।
रतिं गुरूणामपि वर्णयन्तो
विशृङ्खलाः किङ्कवयो विभान्ति ॥

४ । अस्य (साहित्यस्य) प्रधानतः प्रबन्धाः, बन्धकाश्च के इति प्रस्तावे संप्रति कालकवलनावशिष्टं नाट्यशास्त्रं तत्रभवता भरतेन मुनिना प्रणीतं पूर्वम् । महापुराणमामेयं भगवता कृष्णद्वैपायनेन प्रणीतं परस्ताद्; इति द्वितयं प्रेक्षावतां विचारभूमाववतरति ।

तत्र भरतो मुनिर्महेन्द्रविजयोत्सवे पितामहमहेश्वरोपदिष्टं नाट्यवेदं प्रथमं प्रायौक्षीत् । ततो भरतान्तेवासिन ऋषीणां न्यङ्गकरणं कुर्वन्तस्तैरभिशप्ताः । ततो राज्ञो नहुषस्याभ्यर्थनया भरतानुमोदितास्ते भूमौ तस्य च गृहेषु नाट्यप्रयोगमकार्षुर्ऋषीणां शापतश्चामुचन् । इत्यादि नाट्यशास्त्रस्याद्यान्त्योपान्त्याध्यायैरवसीयते । एतन्मूलकमेव—

'उद्धृत्योद्धृत्य सारं यमखिलनिगमान्नाट्यवेदं विरञ्चि-
श्चक्रे यस्य प्रयोगं मुनिरपि भरतस्ताण्डवं नीलकण्ठः ।
शर्वाणी लास्यमस्य प्रतिपदमपरं लक्ष्म कः कर्तुमीष्टे
नाट्यानां किंतु किंचित्प्रगुणरचनया लक्षणं संक्षिपामि ॥'

इति दशरूपोक्तम् । भरतेन कृतं नाट्यशास्त्रं तद्वंशजाश्च लक्षणया भरतनाम्ना कीर्त्यन्ते । यथा किल दौष्यन्तेः शाकुन्तलेयस्य राज्ञो भरतस्योत्तरे राजानः क्षत्रि-

---

१. महेश्वराज्ञया भरतकृते तण्डुना प्रोक्तत्वात्ताण्डवमिति संज्ञा.